

O'QITUVCHI MULOQOTINING TA'LIMDAGI O'RNI VA PEDAGOGIK AHAMIYATI

Shodmanova Saboat Sattorovna

*Qashqadaryo viloyati Qarshi shahridagi
43-umumta'lim maktabi direktori*

Annotatsiya: O'shbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchisi muaffaqiyatli ish olib borishida uning nutqi shirin so'zligi, har bir o'quvchiga e'tiborli bo'lishi va bolaning ichki dunyosiga kiraolishligi haqida gap boradi.

Kalit so'zlar: nutq, o'qituvchi, til, madaniyat, yozish, so'zlash, muomala, odob, yoshlar, tarbiya, o'qish, maktab, sinf.

Hozirgi vaqtda jamiyatda ilgari ixtiyoriy bo'lgan ba'zi shaxsiy xususiyatlarning roli oshdi, masalan, o'zgaruvchan dunyoda tezda harakat qilish, yangi kasblar va bilim sohalarini egallash, turli kasb egalari bilan umumiy til topish qobiliyati, madaniyatlar va boshqalar. Kishilik jamiyatida insonlarning bir-biri bilan muloqot qilishi bir qarashda oddiy bir narsadek ko'rinadi. Ammo ana shu muammoni o'rganishga bag'ishlangan ko'plab olimlar va tadqiqotchilarning ilmiy tadqiqot ishlari, ilmiy maqolalarning mavjudligini e'tiborga olsak, insoniy faoliyatning muhim ko'rinishlaridan biri bo'lgan muloqotning qanchalik murakkab ijtimoiy jarayon ekanligi haqida tasavvurga ega bo'lishi mumkin. Shuning uchun ham muloqot tushunchasi ilmiy-metodik adabiyotlarda turlicha tahlil va tavsif etiladi. Bular ichida eng ko'p tarqalgani - muloqotni kommunikativ faoliyat bilan tenglashtirilishidir.

O'qituvchining nutq madaniyati kommunikativ faoliyatining asosi hisoblanadi. Tilning nazariy masalalari qanchalik ishlangan meyoriy jihatdan belgilangan bo'lmasin, ularni o'rganishda, ulardan foydalanish va ko'nikmalar hosil qilishda loqaydlik, beparvolik, hatto ma'suliyatizlikka yo'l qo'yish, bugungi kun o'qituvchisiga xos bo'lmagan fazilatdir. Shunday ekan, ona tilimizga nutqimiz madaniyatiga yuksak talablar bilan yondashi-shimiz, so'zlashish va yozish jarayonida uning barcha meyoriy talablariga qat'iy rioya qilishimiz, go'zal muomala odobini yo'lga qo'yishimiz va shu orqaligina o'zimiz tarbiyalayotgan yoshlarga namuna bo'lishimiz va ta'sir o'tkazishimiz bugungi kunimizning asl talabidir. Dehqon niholini parvarish qiladi, ulg'aytiradi, o'stiradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi esa murg'ak bolani o'qishga, yozishga o'rgatadi, ta'lim-tarbiya beradi. Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, tarbiyachi, o'quvchilarni parvarish qilishi, ulardagi yaxshi fazilatlarni tarkib toptirishi, yomon fazilatlarni bartaraf qila olishi kerak. O'quv - tarbiya faoliyatini mohirlik bilan uddalashi uchun o'qituvchi bir qator pedagogik fazilatlarni o'zida shakllantirishi lozim. O'qituvchining - pedagogik fazilatlari

umuminsoniy va milliy axloq odobning qonuniyatlari, tushunchalari, mezonlaridan tashkil topadi. O'qituvchi faoliyatining samaradorligi ham xuddi shunday fazilatlar bilan belgilanadi. Maktabda boshlang'ich sinf o'qituvchilari quyidagi fazilatlarga ega bo'lishi lozim:

1. Pedagogik mahorat fazilatlari.
2. Axloqiy fazilatlari.
3. O'zini-o'zi tarbiyalash fazilatlari.

Yuqoridagi fazilatlarni o'zida mujassam yetgan o'qituvchigina bugungi kun talabiga mos ravishda ish yuritadigan mohir pedagog bo'la oladi. Biz yuqorida ko'rib o'tganimizdek, muomala o'qituvchi faoliyatida eng muhim ahamiyatga ega hozirgi kun o'qituvchilarida esa muomala odobi, nutq madaniyati yaxshi rivojlantirishi lozim. Pedagogik muomala pedagogik ta'sirning eng muhim vositasi hisoblanadi va u ijodiy jarayonda sodir bo'ladi hamda takomillashib boradi. Kuzatishlar shundan dalolat berdiki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik nochorliklarining aksariyat qismi ularning metodik tayyorgarligidagi kamchiliklar bilan bog'lanmasdan balki pedagogik muloqatning shakllanmaganligi bilan bog'liqdir. Buning uchun o'qituvchi o'z ustida ko'proq ishlashi, izlanishi, yangi usullari, texnologiyalarini tadbiiq qilishi kerak. O'qituvchi o'zining ichki imkoniyatlarini diqqat bilan o'rganishi ifodali nazar solishdan foydalana olishi, ko'nikmasiga ega bo'lishi kerak. Uning nazari o'quvchilarga qaratilganda vizual muloqat hosil bo'ladi. Vizual muloqat texnikaviy xarakterga ega bo'lib uni ongli ravishda rivojlantirishga erishish zarurdir. O'qituvchi sinfda hech qachon o'zning qad – qomatini qanday tutishini, qanday harakatlanishini yoddan chiqarmasligi kerak. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z xulq-atvorini shakllantirishi lozim. Uning barcha harakatlari va gavdasi biror holatda turishi, bejirimligi va oddiyliigi bilan o'quvchilarni o'ziga jalb qila olishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z o'qituvchisiga taqlid qiladi, unga o'xshashga harakat qiladi. O'qituvchi o'quvchilar bilan muomala qilganda, amalga oshiriladigan muloqotni faollashtirish nuchun gavdasini to'g'ri tutishi, bolalar bilan yuzma-yuz bo'lishi, mutanosib masofaga rioya qilmog'i lozim. Imo-ishoralar yordamida amalga oshiriladigan verbal muloqot jiddiy emotsional quvvatga ega. O'qituvchining nutqi his-tuyg'uga to'la, so'zlashuv ohangi aniq, ravshan, dona-dona, o'rtamiyona tovushda bo'lishi kerak. Qo'pol iboralar, begona tovushlarga yo'l qo'yilmaydi. O'qituvchi gapirayotgan bolaga sabrtoqat bilan munosabatda bo'lishi, nazokat meyoriga rioya qilishi, uning gapini bo'lmasligi, fikr mulohazalariga tanbehligi bermasligi kerak. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi va o'quvchisi bilan muloqat qilish quyidagi shakl va usullarni o'z ichiga oladi.

◆ Pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va yechish.

◆ Pedagogik o‘yinlar.

◆ uy topshiriqlari, imo-ishora mimikasi, talaffuz texnikasini rivojlantirishga mo‘ljallangan qisqa muddatli muloqat mashqlari va hokoza.

Pedagogik o‘yinlarni tayyorlash va o‘tkazish jarayonida pedagogik muloqat uchun zarur bo‘lgan ijodiylik elementlarining bo‘lishiga alohida e‘tibor berish lozim. Hozirgi o‘quv yurtlarida tahsil olayotgan bo‘lg‘usi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining soni emas, balki, sifatini yaxshilash kerak. Ular ijodiy muloqot, muomala madaniyatini, o‘quvchilar dunyoqarashini anglay olish, ularni tushuna bilish kabi fazilatlarni, shakllantirish kerak. Ijodiy muloqot orqaligina, maqsadga qaratilgan ta‘lim va tarbiyani tashkil etish mumkin. Ijodiy muloqot orqali shaxning bilish faolligi oshadi, shakllanadi, ruhiy to‘siq olib tashlanadi, yaxshi natijalarga erishiladi. Hozirgi texnika informatsiyasi kuchaygan davrda o‘qituvchining ongini har tomonlama rivojlantirish uchun quydagi masalalarga e‘tibor berish lozim;

- a) o‘qitishni hayot bilan mustahkam bog‘lab borish;
- b) o‘quvchilarning darsda va darsdan so‘ng olgan bilimlari asosida mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini o‘stirib borish ;
- c) dars jarayonida hozirgi zamon texnika vositalaridan ko‘rgazmali kurol sifatida foydalanib ish ko‘rish;
- d) o‘qituvchining eng samarali uslublaridan foydalanish, tajriba almashtirish;
- e) o‘quvchi ongining har tomonlama rivojlanishi uchun xizmat qiladigan uquv uslubiy metodlaridan keng foydalanish.

O‘qituvchi muvaffaqiyatli ish olib borishida uning shirin so‘zligi, har bir o‘quvchiga e‘tiborli bo‘lishi va bolaning ichki dunyosiga kira olishi katta ahamiyatga ega. Lekin hozirgi o‘qituvchilarda shunga o‘xshash ko‘pgina munosabatlar shakllanmaganligi tufayli eng yaxshi pedagogik usul, metodika muvaffaqiyatsizliklarga uchrashi kuzatilmoqda, zamonaviy texnika vositalari ko‘zda tutilgan natija bermasligi mumkin. Negaki shaxsning shaxs “ichki dunyosiga” kira olish olmasligi muvaffaqiyat yoki muvaffaqiyatga erishishning asosiy sababi bo‘lib hisoblanadi. Taniqli psixolog olim A. A. Leontiev maktablarda hali ham uchraydigan o‘qituvchining “yomon o‘zlashtiruvchi” o‘quvchiga bo‘lgan munosabatini shunday tasvirlaydi:

1. O‘qituvchi “yaxshi” o‘qiydigan o‘quvchiga nisbatan “yomon” o‘qiydigan o‘quvchiga javob berishi uchun oz vaqt beradi, ya’ni uning o‘ylashiga vaqt qoldirmaydi.
2. Agar javob noto‘g‘ri bo‘lsa savolni qaytarmaydi, yordamchi savol bermaydi, darhol boshqa o‘quvchidan so‘raydi yoki o‘zi to‘g‘ri javobni aytib qo‘yadi.
3. Ba’zan esa liberallik qiladi – noto‘g‘ri javobni ijobiy baholaydi.
4. “Yomon” o‘quvchiga noto‘g‘ri javob berganida tez – tez tanbeh beradi.
5. Xuddi shuningdek to‘g‘ri javob bersa kamdan - kam maqtaydi.

6. "Yomon" o'quvchi qo'l ko'tarsa ko'pincha payqamay qoladi, boshqa o'quvchini javob berishga chaqiradi.

7. Kamdan – kam kulimsiraydi, “yomon” o'quvchiga qaramaydi.

8. Undan juda siyrak suraydi ,ba'zan darsda u bilan umuman ish olib bormaydi.

Shunisi ajablanarliki, o'qituvchi o'zining bunday fe'lini ko'pincha anglab yetmaydi, tan olmaydi. Shuning uchun ham ko'pgina munosabatlar shakllanma-gani sababli ijobiy natijalarga yerishish qiyin. Shu sababli o'qitishning sifati va samaradorligini oshirishda o'qituvchining kommunikativ faoliyati juda muhim rol o'ynaydi. Xulosa qilib aytganda leksikani o'rgatishda kommunikativlikni shakllantirish tamoyillari so'z shaklini anglash, uni boshqa so'zlar bilan birlashtirib, tugal fikr anglatadigan gaplar yasash, shuningdek, fikrni tinglab va o'qib tushunish, fikrni yozma bayon qilish, o'rganilgan tilning grammatik tizimi to'g'risida zaruriy bilim va malakalarni egallashga xizmat qiladi. O'qituvchi hozirgi zamon ta'lim - tarbiya talablariga mos bo'lmog'i –yuksak darajadagi boshqaruv ko'nikma va malakalariga ega bo'lmog'i, o'z tashkiliy – pedagogik darajasini doim takomil-lashtirib bormog'i, tashkiliy pedagogik faoliyati jarayonida ijtimoiy – pedagogik ya'ni, kommunikativ faoliyati rolini oshirib bormog'i, yosh pedagogik kadrlar taq-diriga nisbatan mas'ul bo'lmog'i yosh kadr shaxsiyati qobiliyati va intilishlari, ehtiyojlari – pedagogik imkoniyatlariga qarata bilmogiga, yosh kadrlarni tarbiya-lashda kommunikativ faoliyatni faollashtira bilmog'i darkordir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'oziyev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
2. Yugay A.X., Mirashirova N.A. "Obshaya psixologiya" – Tashkent 2014.
3. Drujinina V.. "Psixologiya ". Uchebnik. "Piter", 2003.
4. Bolotova A.K., Makarova I.V. Prikladnaya psixologiya: uchebnik dlya vuzov. – M., Aspekt Press, 2002. – 383s.
5. Guzalkhan M. CREATIVE PERSON AND THE HARD WORK OF CREATIVITY //Euro-Asia Conferences. – 2021. – T. 4. – №. 1. – C. 239- 240.
6. S. Dalimova, Sh.Kuziev, G.Umarova, G.Mukhammadjonova, M.Yunusova, N.Khamdamova, F.Eshboev. Influence of the supramolecular complex of glycyrrhizic acid with quercetin on age-related functional changes in rat brain mitochondria. Plant Cell Biotechnology and Molecular Biology 21(45&46):63-73; Y. 2020
7. Mukhammadjonova, Guzalkhan. "Problems Of Creative Human Concept And Artical Interpretation." The American Journal of Social Science and Education Innovations 3.11 (2021): 1-6.
8. Ибрагимов Х., Абдуллаева Ш. Педагогика. Ўқув қўлланма. –Т., Фан, 2004. - 182 б

9. Абдуллаева, Ш. А., & Абдусаматова, Ш. А. (2019). Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних учащихся. Молодой ученый, (5), 154-156.
10. Абдуллаева, Ш. А., & Зайнитдинова, М. А. (2018). Совершенствование качества образования в системе переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров. Научный результат. Педагогика и психология образования, 4(3)
11. Barziyev, O, N. (2021) Traditional poetic series associated with the name of Fergana. Scientific journal of Fergana State University 3 (3), 108-114
12. Akbarova, N., & Azamatov, Z. (2023). Deformation measurement by digital holographic interferometry. In E3S Web of Conferences (Vol. 434, p. 01039). EDP Sciences.
13. Джуманиязова, З. Ф., & Аскарова, Р. И. (2017). Основы равномерного распределения природных ресурсов воды и земли. Проблемы Арала. Журнал методы науки, (5), 56-58.
14. Meyliev, O., & Gofurova, K. (2023). WAYS TO INCREASE THE REVENUES OF LOCAL BUDGETS WHILE ENSURING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS. Science and innovation, 2(A9), 130-135.0
15. Barziyev, O, N. (2021) Фарғона номи билан боғлиқ анъанавий поэтик туркумлар. НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ 3 (3), 108-114